

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

№ 5/2 2024

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

5/2-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқаргы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлиги тәрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гүўалық берилген.*

МАЗМУНЫ

ТИЛ ХЭМ ӘДЕБИЯТ

Alniyazov A.I. Ana tilinde ózinshe pikirlewdi rawajlandırıw máseleleri	8
Suyunov B.T. Lakunar birliklar tezaurusi	16
Shofqorov A.M. Kelishik kategoriyasining o'rganilish tarixiga doir	20
Xudaykulov Sh.U. Xorijiy til ta'limida kognitiv-kommunikativ yondashuv	26
Hafizova M.A. Tarjima va badiiy mahorat	34

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Abdullayeva M.R. Pedagogik yo'nalishdagi talabalarning huquqiy kompetensiyalari muhim xususiyatlari	41
Baxodirova U.B. Bo'lajak biologiya o'qituvchilarini tayyorlashda virtual ta'lim texnologiyalardan foydalanish muammolari	47
Shonazarova S.R. O'quv jarayonida falsafiy aksiologik yondashuvni takomillashtirishning pedagogik shart - sharoitlari	55
Sabirova O. Sh. Zamonaviy ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish	61
Bozorov H.N. Nofizik ta'lim ta'lim yo'nalishlarining malakaviy tavsiflari tahlili, kasbiy kompetensiyalar tuzilmasi va ierarxiyasi	66
Nigmanova U.B. Bo'lg'usi o'qituvchilarda milliy o'zlikni anglash kompetensiyasini rivojlantirish mexanizmini tadbiq etish yo'llari	72
Alimov M. Iqtidorli yoshlar-kelajagimiz poydevori	77
Qurbonova M.E., Abdulaxatova M.A. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri usulida talabalarga kimyo fanini o'qitishda o'quv faoliyatini tashkil etish va takomillashtirish masalalari	81
Qurbonova M.E., Abdulaxatova M.A. Klaster yondashuvi asosida bo'lajak kimyo fani o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish	85
Arslonova G.K. Individual ta'lim muhitida talabalarning kasbiy-ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy texnologiyalari	90
Matkarimova M.K. Ingliz tili fanini o'qitishda o'quvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish	96
Umirova N. J. Individual yondashuv asosida bo'lajak maktab o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi	101
Эшанев Н.Ж. Замонавий инновацион таълим муҳитида мобил мутахассис тайёрлашнинг ижтимоий зарурат эканлиги илмий тадқиқотларда акс этиши	105
Sa'dullayeva M.H. Mukammal xotira va eslab qolish sirlari	114
Mirzakarimov X.Yu. Talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirishning konseptual jihatlari	122
Eshnaev N.J. OTMlarda mobil mutaxassis tayyorlash va kasbiy yo'nalganlikning ilmiy tadqiqot natijalariga asoslanishi hamda samaradorligi	129
Dehqanova M.G'. Daktilema paydo bo'lishi va uning foydalanish turlari	135
Karatayeva L.U. Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiya borasidagi qarashlari	141
Yuldasheva S.M. Shaxsning kasbiy faoliyatida uchraydigan asosiy psixologik muammolar	150
Amangeldiyev S.N. O'smirlarda kuzatilayotgan irodasizlikni keltirib chiquvchi sabablar	156
Dilmurodova Z.D. Shaxsda qobiliyat rivojlanishining pedagogik-psixologik omillari	159
Ибадуллаева Ш.Н. Махсус педагогларни касбий фаолиятга тайёрлаш механизмларини такомиллаштириш ижтимоий-педагогик муаммо сифатида	162
Tojiboev M.N. Talabalar tafakkurini rivojlantirishda innovatsion yondashuv	168
Meyliyeva M.S. Tafakkurning innovatsion rivojlanishiga pedagogik hamda psixologik faktorlarning ta'siri	176
Mirzaraximova G.I. Nutq faoliyati va ularning xususiyatlari	179
Yunusova X.Sh. O'zbekiston respublikasida inkluziv ta'limni tadbiq qilish masalalari	185

DAKTILEMA PAYDO BO‘LISHI VA UNING FOYDALANISH TURLARI

Dehqanova M.G‘.

CHDPU, Maxsus pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi

Tayanch so‘zlar: eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar, daktilema, individual, yondoshuv, o‘ng qo‘l qoidasi.

Ключевые слова: слабослышащие дети, типирование, индивидуум, подход, правило правой руки.

Key words: hearing-impaired children, typing, individual, approach, right-hand rule.

Резюме:

Ushbu maqolada eshitishida nuqsoni bo‘lgan farzandlari bor ota onalar uchun daktilemani oson usulda o‘rgatishlari uchun ko‘rssatmalar berilgan.

Резюме:

В этой статье приведены советы родителям детей с нарушениями слуха, как легко научить их печатать.

Summary:

This article provides tips for parents of children with hearing impairments on how to easily teach them to type.

Daktilologiya (boshqa yunon. Δάκτυλος - barmoq + boshqa yunoncha. Λόγος - ta'lim berish) nutqning o'ziga xos shakli bo'lib, u barmoq izlari ishlatganligi sababli nutq so'zining imlo shaklini barmoq bilan takrorlaydi. Barmoqlar yordamida harflarni ma'lum bir belgilar bilan ifodalash **daktilologiya** deyiladi va so'zlarni barmoqlar vositasida yoziladi. Asosan zaif eshituvchi, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar maktablarida o'qitiladi va ular tomonidan qo'llaniladi. Daktil imo-ishoradan farqli ravishda har bir harf bir belgi bilan belgilangan. Imo-ishorada esa bir belgi bir so'zni anglatishi mumkin.

Harflarning qo'ldagi belgisi **daktilema** deyiladi. Daktilema orqali ma'lumot berish **daktillash** deyiladi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan insonlar ma'lumotini qo'l belgilari bilan ma'lumot yetkazib berish va uni o'rganish sohasi daktilologiya deyiladi. Daktillash orqali asosan o'zini tanishtirish (ism, familiya, otasining ismi) manzilgohlar, ishorasi mavjud bo'lmagan jestlar tushuntiriladi.

Maxsus daktil alifbosi karlarni o‘qitish uchu tuzilgan bo‘lib, 1629-yilda Boneta bosma shaklida nashr tabog‘i bosgan. Boneta daktil alifbosi birinchi bor 1698 yilda bosib chiqilgan u boshqa asosda tuzilgan. Bu ispancha, fransuzcha, amerikacha va boshqa ko‘pgina alifbolardan 2 qo‘lligi bilan farqlanadi. Uning zamonaviy ko‘rinishi buyuk Britaniya, Avstraliya, Janubiy Afrikada keng tarqalgan. Rus daktil alfaviti 1835 yilda V.Ifleri bosib chiqqan bo‘lib, u pedagogik jarayonda qo‘llangandan keyin ishab chiqqan. Bu daktil alfaviti, shuningdek, daktil harflar Peterburg kar soqovlar internati direktori kotibi G.A.Gursevaning “Ensklopedik kurs” 1938 da e‘lon qilingan. Uning Boneta farqi harflarni qo‘l yordamidagi grafik tasviridir. Daktil tufayli Gurseva kitobida ko‘rsatilgandek zamonaviy rus dakti alfaviti kelib chiqdi. O‘z zamonasida tuzilib va keng tarqalgan daktil alifbosi milliy tillarda, ya‘ni o‘zbekcha, Armancha, ukraincha, beloruscha, (G.A.Gerankina 1972; I.F. Geyman 1981) 43 ta daktil alifbosi dunyoning 59 ta davlatida foydalaniladi. Butun dunyo karlar federatsiyasi konferensiyasida 1963 –yili daktil alfaviti ishlab chiqilgan .

O'zbek daktil alifbosi

 A	 B	 D	 E	 F	 G
 H	 I	 J	 K	 L	 M
 N	 O	 P	 Q	 R	 S

H

Bosh barmoq kaftga yopishgan, o'rta, nomsiz va jimjiloq barmoq bosh barmoqni ustida, ko'rsatkich barmoq esa yarim buklangan holda.

I

Bosh, ko'rsatkich, o'rta barmoq kaftga yopishgan holda, nomsiz va jimjiloq barmoq vertikal holatda turadi.

J

Bosh barmoq 65 gradusga diagonal holatda, ko'rsatkich, o'rta, nomsiz va jimjiloq barmoq 90 gradus holda barcha barmoq birlashtiriladi.

K

Bosh barmoq, nomsiz barmoq, jimjiloq kaftga yopishib turadi. Ko'rsatkich hamda o'rta barmoq vertikal holatda yopishib o'ng tarafga shiddat bilan bir marotaba qimirlatiladi.

L

Bosh barmoq, nomsiz barmoq, jimjiloq kaftga yopishib turadi. Ko'rsatkich hamda o'rta barmoq 90 gradus qayrilib orasi ochiladi va rus alifbosidagi *Л* harfini eslatadi.

M

Bosh barmoq va jimjiloq kaftga yopishib turadi. Ko'rsatkich, nomsiz hamda o'rta barmoq 90 gradus qayrilib orasi ochiladi va bosma *М* harfini eslatadi.

N

Bosh barmoq va nomsiz barmoq birlashib kaftga yopishadi. Ko'rsatkich, o'rta va jimjiloq tik holatda turadi.

O

Bosh barmoq va ko'rsatkich barmoq birlashib *О* holatini eslatadi. O'rta barmoq, nomsiz barmoq, jimjiloq birlashib tik holatda turadi.

P

Bosh barmoq, nomsiz barmoq, jimjiloq kaftga yopishib turadi. Ko'rsatkich hamda o'rta barmoq vertikal holatda yopishib tik turadi.

O'

Bosh va jimjiloq barmoq ochiq holatda, ko'rstakich, o'rta, nomsiz barmoq kaftga yopishgan holatda bo'ladi. Biroz shiddat bilan aylana harakatlanadi. O harfi konfiguratsiyasi eslatadi.

G'

Bosh va ko'rsatkich barmoq teskari holda shiddat bilan bir necha marotaba harakatlanadi. G harfi konfiguratsiya eslatadi.

SH

Ko'rsatkich, o'rta, nomsiz barmoq birlashtirilgan holatda tepaga qaratiladi. Barmoq ichki qismi o'zingizga qaraydi.

CH

Bosh barmoq, ko'rsatkich barmoq, o'rta barmoq birlashtiriladi. Nomsiz va jimjiloq barmoq kaftga yopishiladi.

NG

Dastlab N keyin esa G harflari tezlik bilan qilinadi.

O'zbek daktill alifbosi aytilayotgan vaqtda tik qaddi qomatda turgan holatda yekkalar tikka, bo'yin ko'tarilgan, qo'llar buklangan holda yelkada 20-25 sm uzoqlikda qo'l qarama qarshi turgan insonga qaragan holatda bo'ladi.

Daktillash elementi bajarilayotgan vaqtda ikkita bir xil harflar kelib qolganda, masalan, *muallim*, *muassasa*, *tabiiy*, *metall* so'zlarida harflarni 0.5 sekund emas ozgina vaqt 0.7 sekundga cho'zib harakatlanish taklif etiladi.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev SH.M., O'zbekiston Respublikasi prezidentining 407 sonli qarori.22.10.2022 yil
2. Denis Draga, "RZY", Moskva 2011 yil.
3. R.Fradkina, "Gapiruvchi qo'llar" Moskva 2001.
4. Qodirova F.U. va boshqalar "Daktilologiya va imo-ishora metodikasi" O'quv qo'llanma ZEBO-PRINTS 2024.
5. Qodirova F.U. va boshqalar "Surdotarjimonlik praktikumi" O'quv qo'llanma ZEBO-PRINTS 2024.
6. Qodirova F.U. va boshqalar "Maxsus pedagogika asoslari" O'quv qo'llanma ZEBO-PRINTS 2023.
7. Avvalboyeva D., Imo-ishora tili, Toshkent 2021.
8. Qodirova F.U. va boshqalar "Inklyuziv va maxsus ta'limning filologik asoslari" O'quv qo'llanma ZEBO-PRINTS 2022.
9. Inagamov M. "O'zbekiston karlarining imo-ishora nutqi", 2011 yil
10. Fayziyeva U.Y. "Ko'ring, eshiting, gapiring" O'quv metodik qo'llanma Chashma-print.